

Retrats

8

PERE CAPELLÀ

Llorenç Capellà

Pere Fullana

Mateu Morro

Ramon Rosselló

ASSOCIACIÓ
D'ESCRIPTORES
EN LLENGUA
CATALANA

Barcelona, 2005

Retrats

P E R E
C A P E L L À

Aquest vuitè Retrat està patrocinat per

 Generalitat de Catalunya
Institució de les Lletres Catalanes

© dels autors

Primera edició: abril de 2005

Dipòsit legal: B-21.024-05

Edita: Associació d'Escriptors en Llengua Catalana

Carrer de la Canuda, 6, 6è pis. 08002 Barcelona

E-mail info@aelc.es <http://www.escriptors.com>

Disseny i realització: Insòlit, Barcelona

Impressió: La Impremta Ecològica, Barcelona

Í N D E X

PRESENTACIÓ

Rosa Planas

9

PERE CAPELLÀ CONTRA EL TEMPS

Llorenç Capellà

11

ELS ESPAIS DE FORMACIÓ DE PERE CAPELLÀ ROCA (1907-1928)

Pere Fullana Puigserver

23

CAMINS COSTA AMUNT.

LA TRAJECTÒRIA POLÍTICA DE CAPELLÀ DURANT LA SEGONA REPÚBLICA

Mateu Morro i Marcè

37

UN ALTRE VALENCIÀ A L'ENCONTRE DE PERE CAPELLÀ

Ramon X. Rosselló

49

BIBLIOGRAFIA

59

PRESENTACIÓ

Sovint el rostre dels homes reflecteix la seva intensitat humana amb una contundència que ens sotmet i alhora ens impressiona. Sens dubte, és el cas de Pere Capellà i Roca «Batle», anomenat familiarment pel poble com a Mingo Revulgo, i que nasqué a la vila d'Algaida (Mallorca) el 5 d'agost de 1907. La peripècia vital d'aquest home, il·lustrat enmig de la ignorància, curiós davant la negació voluntària de la intel·ligència, valent allà on sovint s'amagaven fins i tot les lleialtats més profundes, emet una aura especial, una lluentor difícil d'eclipsar pels cants eteris de la modernitat.

Malgrat els anys que han passat, el mestre dramaturg, glosador i, per damunt de tot poeta, encara és capaç de despertar la curiositat dels més joves, imantats per la seva profunda humanitat i l'alè tràgic de la injustícia en la qual es va veure temperat com l'acer d'una bona espasa. D'Algaida, terra natal, fins a la Guerra Civil, passant per Catalunya, la imatge d'aquest jolgar que acabà els seus dies retirat a Montuïri, ja que va ser expulsat del seu poble d'origen, ens remet als homes exiliats i perdedors, que a pesar de degotar tristesa i enyorança són capaços de revinclar per sobre les adversitats per encarar com a símbols l'essència d'un poble.

L'estrella migrada, però l'ànima intacta, és tal vegada la millor descripció que podem fer d'aquest escriptor escapat per la

Rosa
Planas

R

9

lluïta i la derrota, que en la potència del seu enginy poderós encara va ser capaç de tornar un somriure entre irònic i malenconiós, elevant-se sobre la procacitat, la vulgaritat imperant, la terrible mitjania d'un capvespre a l'interior de Mallorca envoltat per gent espantada, baralladissa, desconcertada.

Pere Capellà va ser una mena de far, ho és encara, enmig d'una tenebra espessa, difícil de combatre. Irradia la llum d'un filòsof d'arrels populars, allunyat d'academicismes complaents i de postures simplificadores. El seu humor és també la seva capacitat d'expressar-se, el pont que l'uneix al tarannà més autèntic del poble. Dramaturg, poeta i glosador arriba amb l'estri de la paraula fins als racons més esmunyedissos de l'ànima rural. No obstant això, físicament ens recorda la finestra subtil de l'intel·lectual de principi del segle xx, també els primers i inoblidables actors del cinema mut. El seu rostre afable, a cavall entre Harold Lloyd i James Joyce, recupera per a nosaltres la imatge d'una joventut engrapada en la atemporalitat, com si envellir no anés amb ell. Fill d'una època imprecisa, sorgeix en el caire de les ombres per enlluernar amb una senzillesa hidròpica de simpatia un món mig enfonsat i una llengua desanimada.

Aconseguí la incondicional amistat de Manuel Sanchis Guarnier, i el suport callat però ferm de tants altres que, anònims habitants de la història més viva, feren cos i ànima amb la causa que representava Capellà, que va resultar molt més atraient del que en un principi podia semblar. La seva mort també va ser de príncep, igual que els grans de l'escena. Va caure ferit d'un atac quan assajava *El rei Pepet*. Com Molière, ferit mentre interpretava, se'n va anar sense metges el 17 de desembre de 1954.

P E R E CAPELLÀ CONTRA EL SEU TEMPS

Pere Capellà va ésser un home que anava contra el seu temps. S'identificava amb els corrents de canvi, en uns moments que una part de la societat entenia que el canvi era una manera de precipitar-se a l'abisme. Em referesc, primordialment, al Pere Capellà que tancava un període de la seva vida en sortir del Penal d'Alcalá de Henares l'any 1943. Però també al Pere Capellà que desperta a l'adolescència en un entorn social hostil i es rebel·la contra el seu destí personal; i al Pere Capellà que, sobreposant-se al propi esfondrament anímic i al segrest de la intel·ligència que havia perpetrat la Dictadura, construeix un món teatral amb el qual s'identificava plenament la gent mallorquina, desposseïda, aleshores, de gairebé tots els referents culturals que li eren propis. Pere Capellà va contra corrent. Aquesta tossudesia a canviar allò que en diríem el transcórrer normal de la història, és una constant en la seva aventura vital i intel·lectual. De manera que havia d'ésser un perdedor, malgrat que la seva bona estrella tengués moments rutilants. A partir d'aquesta convicció –que és un perdedor–, que ens ve a confirmar la seva mort sobtada, en una edat que hem de considerar prematura –quaranta-sis anys–, creix i s'enforteix l'aurèola d'home abrandat, d'escriptor popular, d'intel·lectual coherent amb el seu ideari social i polític. De Pere Capellà ha despertat tant d'interès la seva aventura humana

Llorenç
Capellà

com la literària. Curiosament, en el seu teatre –descomptant *Val més un dit en es front* o algun passatge anecdòtic d'*El carrer de les tres roses*–, no hi trobam referències autobiogràfiques. En canvi, com no podia ésser d'altra manera, s'hi reflecteixen les idees bàsiques que donaren sentit a la seva vida. Exemples? Tants com en vulgheu. El cant a la terra, no idíl·lic, més aviat carnal, que es desprèn de *L'amo de Son Magraner* o de *Sa madona du es maneig*; la crítica descarnada al poder polític, present a *Sa pesta*, quan aquest poder menysprea la dignitat de la persona; i la burla i la denúncia dels privilegis de sang o de família que caracteritzen *Es marqués de Sa Rabassa* i *El rei Pepet*. Curiosament –i afortunadament–, aquests missatges foren compresos i compartits per una part important de la ciutadania. Pere Capellà va assolir, a Mallorca, una popularitat immensa. Popularitat que es manifestaria a la seva mort, una autèntica commoció social. Pere Capellà, en morir, havia perdut la batalla definitiva. Els seus amics ho comentaven entre ells. «Ha perdut la seva darrera batalla», deien. Així, talment. I és cert, l'havia perduda. Com n'havia perdut tantes altres. Era l'any 1954. D'aleshores ençà, Mallorca ha canviat en tots els aspectes. La població de l'Illa s'ha vist incrementada de manera espectacular, ha canviat l'estructura social i econòmica, i la desmemòria –entesa com ens de colonització–, s'ha instal·lat entre nosaltres. Tanmateix, Pere Capellà es resisteix a ocupar el seu lloc en el prestatge de les llibreries. Vull dir que no és únicament un escriptor que forma part del nostre tresor literari, sinó que és present al carrer. Continua viu en el cor de moltíssima gent, i el seu nom desperta solidaritat i emocions que ja semblaven esvaïdes.

No sé si som jo el més indicat per parlar de Pere Capellà. Potser no. Tanmateix, és entre les parets de ca nostra on, quan jo era infant, es feia corpòria la seva absència i on la punyent nostàlgia del record elaborava el mite. Era present mon pare, topàvem amb les seves coses. Les ulleres, les seves ulleres,

mai no s'arraconaren. Sempre eren damunt una taula o l'altra. I en obrir un calaix, ens trobàvem amb la seva estilogràfica que havia deixat allí qualsevol de la família: ma mare, la meva germana o jo. I aquests estris, lluny d'evocar-nos la presència de la mort, ens accentuaven la convicció en una proximitat desitjada. Enteneu-me: era com si hagués sortit de casa per anar a comprar tabac. Paral·lelament es posaven en marxa altres ressorts anímics que ens deien que la història –aquella història de vida esclatant que havia protagonitzat Pere Capellà–, s'havia acabat. I es va fer omnipresent la maleta de cartró, color de vinassa, que li va servir per a transportar allò que havia acumulat a la presó d'Alcalá: una mica de roba, qualque dibuix, i molts, moltíssims, de papers escrits amb cal·ligrafia adelerada i nerviosa. Tota la vida que he viscut –i que ja és molta–, la maleta de mon pare ha estat a la casa, fent, a vegades, nosa, i sempre companyia. Adesiara era damunt una cadira, adesiara prop d'un cossiòl. O a un racó de la cuina, no endebades és a les cuines on batega la vida familiar. La maleta, però, era també sinònim de llunyania. Una llunyania que ens confirmava un dibuix del seu bust, fet per Miguel Alfageme, estant ambdós a presidi. Permeteu-me una confidència: a mon pare me'l robaren abans de néixer. Vaig recuperar-lo els anys de la primera infantesa. I algú en forma de mort –la dissort, potser?–, me'l va tornar a robar, com si el fet de robar persones condretes fos la cosa més natural del món. Em queda la imatge d'un home distret, tanmateix de tracte afectuós i alegre. Podria fotografiar cada gest, cada mirada seva. Sé que els seus pensaments volaven a una altra banda. Adesiara, retornaven al passat, adesiara es refugiaven en el món fantasiós del teatre. El seu present era la família. No tenc constància que en aquells anys –els compresos entre 1943 i 1954–, dugués cap mena d'activitat política. Això no significa que militars i policies i la gent que fa funcions de vigilància, el deixassin viure en pau. L'any quaranta-quatre va ésser retingut alguns mesos a

la presó de Ses Illetes. Jo record una fogatera, encesa al corral de ca una germana de ma mare, i infinitat de papers i de revistes cremades. Era l'any quaranta-nou o el cinquanta. Hores abans, algú l'havia avisat, a mon pare, de la conveniència de tirar a les flames tots aquells documents que poguessin remoure històries passades. I ho va fer. Tenc el convenciment que la política –fins i tot quan era un membre actiu d'Esquerra Republicana–, únicament li havia interessat com a eina capaç de sacsejar les consciències. D'altra banda, havia viscut massa temps al llindar de la incertesa, havia vist la cara més cruel i estulta de la conducta humana. Havia perdut i prou. En un dels seus poemes escrits en castellà, i signats a Alcalá, parla de l'afusellament de tres oficials republicans, cal pensar que amics seus. Els darrers versos són colpidors. Diuen: «*En el suelo, acibillados,/ les quitaron las esposas.../ Trajeron hombres atados/ y ahora desatan cosas.*»

L'activitat política s'ha d'entendre, en Pere Capellà, com la conseqüència lògica de qui aposta per un canvi radical en l'ordre social i polític. Aleshores –mil nou-cents vint i busques–, era possible. La política no era únicament gestió de l'interès comú, sinó que suposava, per a les esquerres, una esperança de trencament amb el passat que havia de quallar en un dia a dia dur, tanmateix il·lusionant. Nascut l'any 1907, Pere Capellà tenia setze anys quan el general Primo de Rivera va proclamar la Dictadura. Va créixer amb el rerefons de la pèrdua de les colònies i de la guerra d'Àfrica, l'afusellament de Ferrer i Guàrdia, els enfrontaments sagnants entre la patronal i els obrers, i el degoteig constant de l'emigració. El govern del general Berenguer, a Espanya, no va fer més que accentuar l'odi popular contra la monarquia. En contraposició a l'actitud clarament reaccionària de la majoria de l'oficialitat militar, sorgia l'aventurerisme d'aquells que pretenien avançar-se a la història. Pensem en Ramón Franco, en Fermín Galán i García Hernández o en l'aixecament frustrat dels aviadors a l'aerò-

drom madrileny de Cuatro Vientos. Hi havia un món que s'esfondrava, era evident. I aquest món, a ulls d'una generació treballadora, part de la qual amb suor i esforços havia tingut accés a qualque mena de formació intel·lectual, era el símbol del caciquisme, del clericalisme, de l'analfabetisme i de l'endarreriment industrial que patia l'Estat respecte a la majoria de països europeus. El canvi, tan esperat, va iniciar-se amb les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931. Dos dies després, el 14, era proclamada la República. Cap a les quatre de l'horabaixa, la bandera republicana va ésser hissada al balcó de l'Ajuntament de Palma. Aquell mateix horabaixa –segons em relatava, fa uns mesos, Bartomeu Salas, testimoni directe dels fets–, la República també arribava a Algaida. Un grup d'homes anaren en manifestació des de l'hostal a la plaça del poble i allà, Pere Capellà, va adreçar-se a la gent per comunicar-los la notícia. La república substituïa la monarquia. Aleshores tenia vint-i-tres anys i estudiava magisteri. D'aquell temps daten les seves *Cançons republicanes*. Les publicarà, amb posterioritat, el diari *El Día*, el 12 de febrer de 1933. Heus-en ací uns versos: «Deixau que deixi sentir/ sa veu des poble pagès,/ poble que no deia res,/ perquè no podia dir;/ des poble que fins aquí,/ sens motiu i sens raó/ ha regat amb sa suor/ des front, que tan alt pot dur,/ sa terra que és del Comú/ i se n'aprofita es senyor.»

No pretenc contar la vida de Pere Capellà, feina que ja va acarar Joan Miralles en la seva *Vida i obra de Pere Capellà* i que, actualment, queda reservada a Pere Fullana que n'escriurà la biografia. Tampoc no he de parar esment en l'anàlisi del seu teatre ni de la seva activitat docent i literària. N'han parlat els meus companys de taula¹ i, a més a més, és objecte d'estu-

1 Es refereix a la taula rodona que l'AELC va organitzar el 19 de març de 2004 a Algaida, dins els actes de celebració de l'Any Pere Capellà. A més del seu fill Llorenç, participaren en aquella taula rodona Joan Guasp, Bernat Joan i Ramon X. Rosselló, el text del qual figura també en aquest «Retrat».

di en la introducció a les obres completes que ha realitzat Maria Magdalena Alomar (a publicar per Editorial Moll), i també ho serà en el cicle de conferències promogudes per l'Ajuntament d'Algaida. D'ençà la seva mort, Pere Capellà i la seva obra han merescut l'atenció d'intel·lectuals com Josep Maria Llompart, Gregori Mir, Gabriel Janer Manila, Miquel López Crespí, Antoni Serra, Joan Guasp, Llorenç Villalonga, Biel Majoral, Bartomeu Mestre, Joan Bonet, Josep Massot i Muntaner, Antoni Nadal, Manuel Sanchis Guarner, Josep Maria Buades i tants d'altres que, sens dubte, n'han donat una visió més acurada de la que pugui donar jo. Tanmateix, si he parlat de quin era el brou de cultiu social i polític en el qual va créixer, no puc deixar de remarcar que els plantejaments de revolta que enarborava davant l'abús i la injustícia procedien del seu pare, Llorenç Capellà, mestre Llorenç Batle, glosador reconegut. Pere Capellà va prendre partit decidit per la República. I amb un compromís que s'anava fent més i més ferm a mesura que la situació política d'arreu de l'estat es radicalitzava. En produir-se la proclamació d'Estat Català, l'octubre del trenta-quatre, es trobava exercint de mestre a Montcada o a Sants (ara mateix no puc especificar-ho). Mesos després, resumeix la frustració de la derrota en un article publicat a *Cultura Obrera*, i ens deixa clarament definida quina era la seva postura davant el conflicte. Escriu coses com aquesta: «*Yo espero que de la casa consistorial llamarán a todos los ciudadanos para armarlos y sumarlos al movimiento.*» O aquesta: «*Se anuncia que el ejército ataca la Generalitat y que las fuerzas revolucionarias rechazan valientemente el ataque [...] Busco con la mirada un hombre que me diga una sola palabra, que solicite mi acción.*»

Va ésser, Pere Capellà, una persona conseqüent amb les seves idees. Aquest tarannà compromès del trenta-quatre, ja no l'abandonarà en els anys difícils, alguns d'ells tenyits de tragèdia, que haurà de viure. La seva activitat pública, en aquells anys que precediren l'esclat de la Guerra Civil, l'hem

de qualificar de notòria. Va ésser mestre d'escola de la promoció del trenta-tres. Ja des d'abans de la instauració republicana, l'Escola de la Normal, a Palma, s'havia convertit en un centre vital, capaç de promoure l'estudi del pensament i de recuperar els trets essencials de la cultura autòctona. Joan Miralles, tot citant un article de Pere Capellà, publicat el 12 de febrer de 1933 a *El Día*, afirma «que ens permet entreveure [l'article] les referències històriques i culturals que són objecte de la seva admiració juvenil: en Jaume I, en Ramon Llull, el cant de la Balenguera, en Llorenç Riber, en Costa i Llobera, Capocorb, els talaiots, etcètera». A aquestes referències, n'hem d'afegir d'altres: les que es forgen a partir de la Revolució d'Octubre, l'any trenta-quatre, i de la formació d'Esquerra Republicana Balear, el mateix any. A partir d'ambdós fets, el catalanisme deixa d'ésser evocació històrica i és assumit com a part de la seva ideologia esquerrana, cosa a la qual contribueixen Bernat Jofre i, sobretot, el mestratge dels felanitxers Pere Reus i Pere Oliver Domenge. Dos d'ells –Bernat Jofre i Oliver Domenge–, pagaren amb l'exili la seva militància republicana. Pere Reus, fou condemnat a mort per un tribunal militar i afusellat al cementiri de Palma el dia 28 de juliol de 1938.

Un dels primers dies del cop d'estat que va servir de pòrtic a la Guerra Civil, Pere Capellà va passar en barca a Menorca, que es mantenia fidel a la República. D'allà a Barcelona. Va incorporar-se a l'Escola Popular de Guerra, depenent de la Generalitat, i en va sortir amb la graduació de tinent d'artilleria l'1 de juliol de 1937. Immediatament va ésser destinat al front de Guadalajara, depenent de l'exèrcit del centre. No us contaré la història d'un soldat. Així i tot, no puc evitar fer-hi una breu referència. Pere Capellà va saber quin pa s'hi dóna a la guerra. En un article publicat a *Mallorca Nova* (òrgan d'informació de l'Esquerra a Barcelona) compara, des de Guadalajara estant, Mallorca amb Castella i escriu: «Inconscientment és sempre Mallorca que em dóna la mesura de les coses. Això em

demostra el que l'estim. Potser és per això que des de que som aquí em sent més fort i més animat que mai, perquè estant a prop del front estic més acostat a la meva terra. El camí del nostre retorn s'ha d'obrir per aquí.» Tanmateix, l'altura moral de Pere Capellà adquireix grandària quan la caiguda de Madrid en mans de les tropes de Franco ja és inevitable. No maquilla el seu compromís ètic ni refusa el passat. Col·laborava a *Política Republicana*. Els articles que he localitzat, escrits dins l'any trenta-nou, traspuen la tristesa, la tendresa i la ironia, de qui contempla un món estimat que s'esfondra. Lluny d'abdicar dels seus ideals en moments tan crítics, publica –dia 15 de gener de 1939–, el poema que resumeix el seu comportament ètic. Es titula «Libre» i està dedicat a Pere Oliver Domenge, el seu mestre i amic. Diu: «*Nunca: nunca extenderé mi mano/ mendigando la gracia, sometido./ Primero morir, que no he nacido/ para rastrear como vil gusano./ De mi vida absoluto soberano/ seguiré siendo, como siempre he sido./ nadie me verá, como potro uncido/ a la carroza de ningún tirano./ Podrán conseguir el sometimiento/ de mi cuerpo débil; cargarme de penas,/ inventando en mi contra cien cadenas,/ negarme la luz, negarme el aliento.../ Yo seré el que soy. No sirven cadenas/ para atar las alas de un pensamiento.*» Un mes i escaig més endavant, es produïa la capitulació de Madrid. El coronel Casado va partir a l'exili des de València, i els oficials de l'Exèrcit Popular tengueren lloc preferent en els vehicles que sortien cap a Alacant, l'últim passadís que havien de recórrer si volien abandonar l'Estat. Pere Capellà va preferir afrontar les seves responsabilitats. Sense cap esperança de sortir-ne ben parat. Us en donaré una prova. Va acudir a acomiadar-se del governador civil de Madrid, el maonès Francesc Carreras, que havia optat per demanar asil polític a Mèxic. Pere Capellà va lliurar algunes pertinences personals a l'esposa del governador –entre elles un anell–, amb el prec de fer-les arribar a Maria Fornés, la dona que, des de Montuïri estant, enyorava la seva

absència, i amb la qual es casaria en retornar a Mallorca, l'any 1943. Seria després d'haver complit quatre anys de presó al penal d'Alcalá de Henares, d'un total de vint. En morir, l'any cinquanta-quatre, ho faria en llibertat vigilada.

L'any 1949, Pere Capellà va retrobar-se amb Manuel Sanchis Guarner, el filòleg i amic amb el qual havia coincidit en el penal d'Alcalá de Henares. Sanchis el va convèncer perquè abandonàs l'exili interior. I no sols el va encoratjar a recuperar el seu caràcter, sinó que li va assenyalar els camins que havia de seguir per a la seva reincorporació a l'activitat literària. Sanchis va avalar la seva primera obra –*L'amo de Son Magraner*–, davant la Companyia Artis, i el va introduir com a col·laborador al diari *Baleares* –inscrit a l'anomenada «*prensa del Movimiento*»–, que era l'òrgan d'informació amb més predicament entre els mallorquins. A *Baleares*, Pere Capellà, va signar una secció titulada «Coplas sin malicia», que va tenir un èxit tan immediat com espectacular. Curiosament, aleshores, Pere Capellà, atesa la seva condició de republicà en llibertat vigilada, no podia publicar a cap mitjà de comunicació. De manera que va publicar, sí, però no ho va fer signant amb el seu nom. Així va néixer Mingo Revulgo, segons Joan Miralles «tot un símbol, perquè aquest nom era una al·lusió a les famoses *Coplas de Mingo Revulgo*, del segle xv, d'autor fins ara desconegut, i que venia a ser una sàtira política contra Enriquer IV, en to al·legòric, amb un interessant diàleg entre un profeta o endevinador, Gil Arribato, i Mingo Revulgo, que representa el poble, que parlen sobre els diversos mals que afligien aquell temps». L'any 1949, per tant, suposa el retrobament de Pere Capellà amb la seva gent, amb la seva illa. Hauria d'afirmar, si em deixàs guiar per una lectura fàcil, que aquell esclat de popularitat, de simpatia i de solidaritat que el va envoltar, eren la conseqüència lògica d'un escriptor d'èxit. Però pens que no copsaria el fenomen Pere Capellà en tota la seva complexitat. Hi havia una complicitat ben patent entre ell i els

vençuts, entre ell i els que, sense haver viscut la guerra, s'oposaven com podien i sabien a l'estultícia generalitzada i fomentada per la mateixa Dictadura. Josep Maria Buades, en el llibre *Intel·lectuals i producció cultural a Mallorca*, després d'afirmar que amb *Sa pesta* –que és «una ferotge crítica a les postures contràries al respecte dels drets humans»–, Pere Capellà introdueix el teatre polític en els escenaris del teatre regional, afegeix que «en la tercera i última etapa literària –es refereix a la que comprèn *Es marquès de Sa Rabassa* i *El rei Pepet*–, Capellà busca un equilibri entre les rígides exigències del públic mallorquí i el manteniment de les conviccions polítiques de l'autor. Les obres resultants seran, doncs, una simbiosi entre una visió costumista i plena de clixés de la societat illenca amb algunes dosis de crítica social. El tema de la lluita de classes i la denúncia dels abusos dels poderosos estan presents en les dues darreres obres: *Es marquès de Sa Rabassa* i *El rei Pepet*. La cita és llarga, però aclaridora. «Gabriel Janer Manila –continua Buades–, opina que el teatre de Pere Capellà exercia una funció revulsiva perquè en el seu èxit veritablement popular s'hi miraven bona part d'aquells que coneixien la història de la seva derrota i que, com ell, havien perdut dramàticament la guerra. Fou el seu èxit, doncs, una breu alenada d'aire fresc per a aquella gent que havia estat vençuda, que patia una dura repressió, però que veia en el reeiximent d'un altre vençut la possibilitat de treure el cap de l'aigua i fer-se respectar pels vencedors.»

Fa unes setmanes –amb motiu del pregó de festes de sant Honorat, inserit dins l'Any Pere Capellà que ha organitzat l'Ajuntament d'Algaida–, Antoni Serra afirmava que «tots els mallorquins i tota la gent de parla catalana tenim un deure amb Pere Capellà [...]. Un deure amb l'home, amb l'intel·lectual, amb la persona compromesa». Pere Capellà va morir l'any 1954, de manera sobtada. El mes de desembre, dia 17 concretament. Va morir l'escriptor, l'agitador cultural, l'home fidel al

seu temps i als interessos de la seva gent. Tanmateix, no se'n va anar del tot. Si més no, jo en tenc aquesta impressió. Resta viu en la memòria popular. I la maleta que va dur d'una guerra –aquella maleta que contenia records i dèries–, continua a ca seva, a qualche racó o ben enmig d'una estança. I continua, la maleta, amb les tanques obertes; amatent amb les mans que vulguin regirar papers. En aquesta maleta hi havia «Jo sóc català», el poema que Biel Majoral ha convertit, en una comunió total d'idees, en cançó i clam. «Jo sóc mallorquí,/ i és la meva glòria/ ésser català/ per la meva història.» Era, aquesta, sens dubte, entre totes, la seva credencial d'identitat més primigènia.

ELS ESPAIS DE
FORMACIÓ
DE PERE
CAPELLÀ ROCA
(1907-1928)

Entenem la vida i l'obra de Pere Capellà Roca (Algaida 1907-Montuïri 1954) com un «text significatiu» que ha de ser interpretat sobretot en el marc de la societat mallorquina i espanyola de la primera meitat del segle xx. Partint d'aquesta premissa, en aquest article ens fixarem, a grans trets, en la primera etapa de la seva vida, concretament en la seva infància i joventut. Un temps marcat pels primers vint anys de la seva vida, en la qual conjugarem tres nivells: el biogràfic o personal; els àmbits microsocials, com són ara la família, l'escola i el taller; i els macroestructurals, és a dir els referents socials, econòmics i polítics.

En l'àmbit individual ens interessa reflectir una biografia social i la trajectòria del subjecte en interacció permanent amb el medi social més pròxim, en la qual es manifestin tant el nivell privat com el públic. És a dir, ens interessa tant l'apropiació i l'acceptació personal com la forma com es constitueix la seva conducta pública amb relació als objectius marcats pel grup de pertinença. En l'àmbit microsocial ens centrarem en la socialització familiar, l'ambient escolar i el paper dels grups socials més pròxims. En aquest sentit, no es pot entendre la trajectòria biogràfica de Pere Capellà Roca sense conèixer la cultura de les classes populars d'àmbit rural; el context social dels jornalers pagesos i de la petita menestralia local; el paper

Pere
Fullana
Puigserver

R

23

de les minories socialitzades al voltant dels casinos i les agrupacions republicanes, sols aparentment allunyades dels espais de poder; i el desvetllament de la joventut rural durant els primers decennis del segle xx. Finalment, hom no pot descuidar el nivell macroestructural, és a dir, el context dominant a l'Estat espanyol des d'un punt de vista general i el de les Illes Balears en particular.

Aquest espai d'anàlisi, tanmateix, cal considerar-lo més aviat com a dimensió simbòlica i com a marc de referència genèrica i permanent en la vida i obra de Pere Capellà.

La presa de consciència de les classes populars rurals

La lectura i la interpretació social de la història de les classes populars rurals està gairebé per fer. Tot i l'escàs interès de la historiografia,¹ aquests sectors tingueren un protagonisme i una vitalitat que val la pena destacar i afrontar amb rigor i en profunditat, sobretot des d'un plantejament d'història social, entre d'altres motius perquè existí un contingent social gens menyspreable, que plantà cara al caciquisme i als valors dominants i immutables, amb gosadia, atreviment i, fins i tot, amb humor.

Certament, també en el món rural existí una cultura específica i concreta de les capes populars, caracteritzada per la resistència, la reivindicació i la lluita informal, sense aparells polítics ni organitzatius clars. Existí un contingent d'homes i dones amb una capacitat i una sensibilitat especial per aprendre l'ofici de resistir, de combatre i de lluitar contracorrent. Una part d'aquest col·lectiu descontent cultivà una cultura

1. Gabriel, Pere: *Llucmajor i les associacions populars i obreres 1966-1926*. Llucmajor, 1992. Peñarubia, I.: *Carnaval, codolades i teatre popular. La dissidència a la Mallorca caciquista (1875-1923)*, Palma: Edicions Documenta Balear, 1999.

republicana popular ben allunyada del republicanisme burgès i culte, regionalista i preocupat per la descentralització.² En molts de pobles sense indústria i amb una estructura de la propietat que afavoria el caciquisme dels terratinents i dels comerciants, hom també detecta l'existència de grups informals, minoritaris, socialitzats amb lideratges naturals, de taverna i al voltant del món del treball.

Una cultura republicana que, tot i ésser minoritària, disposava de les seves plataformes de difusió i de socialització, com ara la premsa satírica (*Pu-put, El Abuelo, Foch y Fum*), la premsa republicana, socialista o anarquista (*El Obrero Balear*), la difusió de la literatura alternativa, anticlerical, i d'autors no gaire ben vistos pels sentinelles de l'*status quo* ni pels portaveus de la cultura dominant. Els protagonistes d'aquesta cultura alternativa no disposaven d'escoles reglades on impregnar-se d'aquella educació, però sabien molt bé i coneixien profundament els mecanismes de transmissió ideològica, i sense gaires mitjans eren capaços de generar espais informals de socialització cultural. Llorenç Capellà –batle– (Llucmajor 1881-Algaida 1950), glossador, sabater i pare de Pere Capellà, per exemple, és el reflex d'aquesta cultura social alternativa. Coneixia en profunditat la cançonística popular, la sabia transmetre i tenia unes habilitats especials per contar i cantar, però, sobretot, tenia una capacitat especial de domini del llenguatge per interpretar la història present en clau de militància cívica i política. Llorenç Batle representa i és un paradigma de la cultura popular republicana, igualitària, utòpica, radical, laica, anticlerical i llibertària.

Per al món rural la transició del segle XIX al XX tingué conseqüències més aviat negatives, sobretot per l'empobriment dels sectors més desfavorits (jornalers, petits menestrals i, so-

2. Pons Pons, Damià: *Ideologia i cultura a la Mallorca d'entre els dos segles (1886-1905)*, Mallorca: Leonard Muntaner Editor, 1998, ps. 105-163.

bretot, els més joves). Foren anys d'emigració, de dificultats econòmiques (fil·loxera, empobriment dels comerços, disminució de jornals al camp), de tensió política entre els partits de torn de la Restauració i de desintegració del clientelisme del caciquisme tradicional, sobretot amb l'entrada en escena de Joan March. Així mateix, fou un temps caracteritzat per la degradació de la política institucional en l'àmbit local, mancada d'ètica cívica. Els jornalers i els petits menestrals estaven dominats i ensopits per una estructura socioeconòmica controlada pels propietaris rurals, dels qui depenien els jornals i les condicions de treball. Aquella dinàmica social, tot i que es desenvolupava en una conjuntura caracteritzada per unes certes modernització i transformació dels valors socials tradicionals, generava violència, insatisfacció i pobreses noves, i reproduïa actituds socials primàries i atàviques.

A Algaida existia una llarga tradició republicana, minoritària, insignificant des del punt de vista numèric, però indubtablement amb un pes social rellevant. Una tradició que cal lligar a l'experiència política del Sexenni (1868-74), sobretot amb un protagonisme significatiu en l'àmbit local del Partit Republicà Federal³ i, posteriorment, amb la persistència d'un grup significatiu de republicans radicals i, ja al final del segle, amb la constitució de l'agrupació de la Unió Republicana d'Algaida, amb local propi. Un republicanisme que, malgrat el seu escàs pes institucional, persistí fins ben entrat el segle xx. Aquests casinos emergents tenien la finalitat, sobretot, de socialitzar el descontentament social, del qual eren els protagonistes principals la pagesia jornalera i els jornalers sense estabilitat laboral. La seva clientela corresponia sobretot al col·lectiu de referència de les minories insatisfetes davant el poder establert, i una de les seves principals finalitats era crear xarxes de solida-

R

Zb

3. Fullana, Pere: «Les reivindicacions populars a Mallorca després del setembre de 1868. El cas d'Algaida», *Lluc* 833-834, 2003, ps. 3-8.

ritat elemental en una classe social viciada per la insolidaritat, la coacció i la subordinació.

Aquests col·lectius, que a voltes se socialitzaren en tímides iniciatives de caràcter societari de resistència rural, persistiren fins al començament del decenni de 1920. La crispació social i política durant la Dictadura de Primo de Rivera –molt especialment amb el caciquisme de la Unió Patriòtica– augmentà de forma considerable. Els diversos models de resistència i de lluita contra un sistema autoritari, també a escala local, tingueren característiques diverses, però sobretot serviren per estimular la posada en funcionament de societats destinades a lluitar contra la dictadura i a ser un contrapoder. Allò més conegut de la vida social i cultural local són aquelles iniciatives de caràcter alternatiu impulsades per les classes benestants cultes, com ara La Joventut Algaidina (1928), una societat instructiva promoguda per algunes famílies liberals i il·lustrades, cultes i formades, que estigué en el punt de mira de la Unió Patriòtica i patí tota casta de vexacions per part de l'Ajuntament «patriòtic». Evidentment, en aquest cenacle participaren joves que, durant la Segona República, es radicalitzaren i tingueren un protagonisme i un lideratge en diverses ocasions del republicanisme d'esquerres.

La vida social algaidina, en l'àmbit quotidià, era eminentment masculina, i transcorria en casinos i tavernes, sobretot, principals espais d'oci tradicionals, amb billars, jocs, premsa periòdica, etc. Ja a començament del segle xx, la vida social i cultural prengué formes noves i incorporà elements moderns, gràcies, entre d'altres causes, a la introducció de l'electricitat i la modernització dels transports. A penes no es coneixia els inicis ni la incidència dels petits teatres, certament inexistents,⁴

4. «Pere Capellà, reivindicació», a Janer Manila, G.: *Implicació social i humana del teatre. Biografia apassionada de Cristina Valls*, Mallorca: Editorial Moll, 1997, p. 187.

però sabem que el 1908 ja hi havia un local privat on s'emetia cinema mut, amenitzat amb un piano,⁵ i que el 1927 el teatre Janer –ca na Mena– es transformà en cinema, amb una cabuda per a prop de tres-centes persones.⁶ Així mateix, durant el decenni de 1920, hi hagué diverses bandes de música, alguna de les quals, com ara La Cosmopolita, afavorí la socialització de resistència contra el sistema caciquil i dictatorial de l'Ajuntament d'Algaida. Els diumenges i festius eren els dies especialment més dinàmics, amb l'excepcionalitat de les festes populars (Sant Jaume i el carnaval, amb la representació de *Carnestoltes*) i religioses (Sant Honorat), festes en les quals es recuperà el ball dels Cossiers.

Finalment, cal tenir present que el segle xx es caracteritzà, també, pel desvetllament de la joventut rural. Durant els anys vint es produí un canvi en l'escala de valors socials dominants, sobretot amb l'emergència d'una nova subcultura juvenil. Aquesta comptà entre els elements característics la introducció d'una cultura musical emergent, amb ritmes musicals moderns; la transgressió social, modes noves i la incorporació d'elements identitaris, com ara el ball de Cossiers. Per altra banda, els joves tenen un gran protagonisme en la vida social: organitzen les festes populars, promouen festes informals, formen orquestrines, promouen balls a la plaça el diumenge amb la banda de música; incorporen músiques d'importació; i hom constata un paper destacat dels joves estudiants que coneixen i importen nous models socials i d'oci. Així mateix s'introdueixen canvis en la manera de vestir –s'abandona la vestimenta tradicional pagesa–, s'incorporen noves modes femenines –basta constatar el paper de les modistes a nivell local–, l'automòbil fa

5. Sbert, Cristòfol-Miquel: *El cinema a les Balears des de 1896*, Palma: Edicions Documenta Balear, 2001, p. 39.

6. Fullana Puigserver, Pere: «Algaida durant l'època contemporània (1800-1999). Dos segles de convulsió i de canvi», a *Algaida. Cinquenes Jornades d'Estudis Locals*. Mancomunitat Pla de Mallorca, Mallorca, 2003, p. 48.

la seva aparició en la vida quotidiana, els joves es desplacen amb bicicleta a altres poblacions i a Palma, i s'introdueix tímidament l'esport.

La primera socialització de Pere Capellà: la família, l'escola, el taller i el servei militar

Pere Capellà era nét, per part de pare, d'un antic carrabiner. Durant l'exercici de la seva professió, el padrí patern hauria conegut de prop la corrupció, el contraban, la desestructuració social i els interessos que emergien a la comarca del sud de Mallorca. Per altra banda, Pere Capellà Pou, el padrí, havia passat la seva joventut a Lluçmajor, en una època de profunda socialització republicana. Per part de mare, era nét de Marià Roca Coll, un botiguer d'origen ciutadà que s'havia establert a Algaida el 1869. Durant uns anys regentà una botiga de farina, situada a la plaça de la vila, fins que, uns anys més tard, obrí una botiga de queviures al carrer del Colomer. Hi ha indicis, també, d'una certa relació de Marià Roca amb els cenacles republicans durant el Sexenni Democràtic.

Pere Capellà era fill de sabater i va ser en el petit i precari taller de calçat, regentat pel seu pare, on aprengué l'ofici de ciutadà. El pare hauria estat relacionat amb els corrents reivindicatius i de lluita republicana en l'àmbit local, que havia tingut una agrupació d'Unió Republicana (1898), tot i que gairebé no havien tingut incidència en la política institucional local.

En el context de la Setmana Tràgica de 1909, amb una certa implantació del republicanisme radical a diversos nuclis de la Part Forana de Mallorca, apareix un republicanisme mixt, connectat amb les reivindicacions de caràcter obrer. Així, el 1910, Llorenç Capellà havia fundat la societat reivindicativa La Unión Campesina, una mena de sindicat pagès que integrava les reivindicacions republicanes i obreristes de l'època.

L'univers mental d'aquells grups reivindicatius tenia com a principals fites la lluita contra el caciquisme. No debades mantenien unes certes simpatia i connexió amb els sectors malmenats pel catolicisme local, atès que, el 1896, s'havia fundat a Algaida una capella protestant que havia hagut de tancar com a conseqüència de les campanyes del catolicisme local.

En aquell clima de compromís cívic i polític en l'àmbit familiar, Pere aprengué la cultura societària de base republicana, laica i críptica, sobretot amb el caciquisme, el clientelisme i el poder de les classes dominants locals. És prou important tenir en compte la forma com Pere Capellà aprenia a discernir els mecanismes de funcionament social i polític del microcosmos algaidí, els fets més rellevants de la història més recent (la Gran Guerra, la Guerra del Marroc i la Dictadura de Primo de Rivera), la història que li contaven els pares i la interpretació d'una societat marcada per les desigualtats socials; però, també, va ser en l'àmbit familiar on interioritzava una particular versió dels principals símbols i mites socials. Pere aprengué el sentiment de pertinença a una classe social estadísticament majoritària, però qualitativament feble, sense a penes poder. No obstant això, descobria el poder de la paraula, l'enginy i a observar la realitat més immediata en clau de compromís local.

Indubtablement, la seva família i el taller tingueren un pes específic en la formació de Pere Capellà, però, també, l'escolarització. Gairebé no en sabem res, de la seva formació escolar, que degué tenir lloc entre 1913 i 1921, suposadament. Sabem que durant aquells anys l'escola pública de nins d'Algaida estigué regida per Joaquim Domènech Coll (1911-13), Josep Moragues Massot (1913-1918) i Joan Lladó Rosselló (1918-25). Va ser el final d'una llarga etapa de precarietat i de manca de recursos escolars, sense una nova escola en condicions,⁷ però

7. Llavors l'escola era situada al carrer Major 27, primer pis.

també va ser un temps d'innovacions rellevants en el terreny pedagògic. Durant aquells anys a l'escola d'Algaida s'introduí la pedagogia de l'estalvi i el mutualisme, sobretot amb mutualitats de caràcter escolar;⁸ l'escola disposava d'una biblioteca escolar, es realitzaven treballs manuals i s'iniciava els nins en la pràctica de la recitació, amb pràctiques de teatre. No obstant això, les escoles públiques rurals d'aquella conjuntura difícilment aconseguien els objectius pedagògics desitjats, ni comptaven amb el suport social i institucional suficient. L'inspector Manuel Rueda, en la visita a l'escola de nins d'Algaida, el 1920, constatava *«que se nota una gran irregularidad en la asistencia de los niños á las clases, lo cual dificulta la marcha normal é impide que se recojan los frutos que fuera de desear»*.⁹

Acabada la seva fase d'escolarització, Pere Capellà passà a treballar amb el seu pare, per a dedicar-se a l'ofici de sabater. Ateses les inquietuds culturals del pare i la protecció que exercia la mare sobre Pere Capellà, tot fa pensar que la família havia vetllat per l'escolarització del seu fill primogènit, però aquesta degué ser limitada i escassa tenint en compte la impossibilitat econòmica de la família per afavorir una formació més qualificada per al seu fill. Eren els anys de la crisi de subsistències provocada per la Gran Guerra, de la Guerra del Marroc, del caciquisme, de la crisi del sistema de la restauració espanyola i de la Dictadura, que tantes conseqüències negatives tingué per a la vida social i política local. Una època que, com hem vist, suscità innovacions significatives i una mobilització ciutadana rellevant. Tanmateix, després d'uns anys d'aprenentatge en el taller patern, Pere constata el futur incert i sense expectatives que li espera com a sabater. Molts dels seus amics emigraven a Cuba o a l'Argentina. A casa la situa-

8. El 1916 es constituí la Mutualidad La Confianza, a l'escola de nins del carrer Major 27.

9. Arxiu Municipal d'Algaida, Lligall 751: Actes de la Junta Local d'Instrucció Pública (1908-1931).

ció econòmica era inquietant i el pa no bastava. Pere, tanmateix, és un jove inquiet, que cerca, que necessita emancipar-se i sortir d'aquell ambient d'ensorrament, necessita trobar espais de llibertat perquè el context de caciquisme i de servilisme l'ofega.

El 1927, als dinou anys, Pere Capellà optà per presentar-se voluntari al servei militar. El 1928 escriví *Vida artillera*,¹⁰ la seva primera obra, de caràcter autobiogràfic, on reflecteix la seva particular experiència del servei militar. En aquesta obra primerenca, Pere –batle– hi fa una demostració de la cultura paterna rebuda, de la cultura viscuda, reproduïx la tradició popular en el tractament de temes de la vida quotidiana a manera de crònica i aporta una primera aproximació a la gran capacitat de descriure la realitat que l'envolta. Van ser els anys de *Vida artillera*, destinat al Fort de Sant Carles, a Palma. Per a molts joves de la seva generació, el servei militar significava el primer vol, la llibertat, una vida ociosa i tranquil·la, i una oportunitat per alliberar-se de la misèria:

bon trato y poc trebayá,
com que sa feina em fa pó,

Deixar de ser una càrrega familiar:

i es que degueren pensá
que cuant jo m'hen aniria
la casa se quedaria
libre d'un lladre de pa.

I una oportunitat de trobar camins nous, malgrat els consells negatius dels seus amics:

R

32

10. Capellà Roca, Pedro: *Vida artillera. Versificada y experimentada p'en...*, Palma, 1928.

Cuant ses meas amistats
d'es meus intents s'enteraren,
uns per ben fet m'ho donaren,
y altres tots contrariats,
me varen di, tu no sabs
que pretens, ni hont t'hen vás,
si sabeses lo que fas
d'altre modo pensarías,
¡deixa fe, ja vendrán dies
qu'es bon temps añorarás!

A diferència de l'actitud tradicional de les classes populars cap al servei militar, Pere Capellà, sorprenentment i un poc a contracorrent de la literatura popular, el 1928 tenia una visió globalment positiva del seu pas del quarter d'artilleria:

amb aquesta jent estich
festes y dias fenés,
tant cabos com artillés,
ma tenen per bon amich,
amb ells disfrut y amb ells rich,
no prenh res may amb malici,
vos dich amb molta justici,
ja qu'heu tench ben observat,
que may via disfrutat
tant com a dins es servici.

Descriu la qualitat de vida en el quarter, sobretot en el menjar, a diferència de la seva experiència anterior:

Pero prescindint d'axó
a n'es servici están bé,
poca feina heyá que fé
y es rancho el donen bo,

R

33

creismé que quant l'hey trob jó
es que heu es, no heyá tutias,
si fos dolent, amb dos días
heuria mórt disecat
perque sempre som estat
un triat plé de manías.

Parla, també, sense complexos, de les seves dificultats econòmiques; de la forma com gaudia de passejar per Palma, de les seves habilitats i del seu nivell cultural, la qual cosa li suposà ésser nomenat telemetrista; i es mostra crític amb la frivolitat dels seus companys, viciosos de la prostitució. Pere Capellà manifesta ja les seves inquietuds pel cinema i pel teatre

També vatj colque vegada
a n'es cine o n'es teatro,
(tench es llinatge beato,
pero ja héu veis, tot m'agrada)
també amb alguna criada
molts de pichs m'he destorbat;
de manera que un soldat
poguent está tan alegre,
si d'es servici renega
és que no stá be d'es cap.

A través de *Vida artillera*, Pere Capellà també ens ofereix un retrat de la seva personalitat i de les seves inquietuds primerenques. Això no obstant, no hi destaca bona part dels complexos d'un jove pobre, sense recursos, sense capacitat de lideratge, sense autoestima, sense massa esperances, però amb una certa capacitat de riure-se'n d'ell mateix:

R

34

Amb un soldat veterano
no foren enfadarsí

per axó entre jo vatj di:
–ma convé mudá de plano,
jo tayaré per lo sano
cuant jent peluda vendrá–
prest mos no varen maná
y per infundí respecta
fenthó aná tot fil per recta
en bigots me vatj dexá.

De tot d'una hem respectaven,
un cás extramat me feyen,
el señó cabo, ma deyen,
no curéu es gust qu'hem daven;
hen sentirme tramolaven
(sort que som, magre y petit)
si los feya es mal sufrít
tothom feya s'arrufat,
pitjó que si hagués estat
es mateix mal esperit.

Axó poch temps va durá,
Totd'una que ma calaren,
Respecta jens ma manaren
Y de tú hem varen tractá;
...

Finalment, fins i tot tenint en compte l'escàs contingut cí-
vic d'aquesta obra, val la pena acabar amb una de les escasses
referències de caràcter social:

Algúns dirán: –¡quins señós
y están de tothóm mandats! –
Son poch es sérs qu'heyá nats
que no tengan superió,

tothom viu subordinat,
es pobre a n'es potentat
y es potentat a n'es pobre,
perque lo que menos sobra
a n'el mon es llibertat.

En resum, podem afirmar que la família, el taller i la caserna esdevingueren per a Pere Capellà les seves primeres escoles, els espais d'aprenentatge social, d'observació, d'anàlisi i de comunicació. Només a tall d'hipòtesi val la pena plantejar una primera conclusió sobre allò que caracteritzà la primera etapa de la seva vida. Capellà es troba encara en una fase de militància civicopolítica en precari i l'argumentari favorable al servei militar és més aviat conservador i acomodaticí. No obstant aquestes observacions, com a conseqüència del desencany final de la milícia i arrossegat pel clima de transició política que es respirava el 1929 i el 1930, Pere Capellà elegí, definitivament, el camí de la lluita, del compromís i de la militància cívica i política.

CAMINS COSTA AMUNT.

LA TRAJECTÒRIA
POLÍTICA DE
PERE CAPELLÀ
DURANT LA
SEGONA REPÚBLICA

Pere Capellà¹ acabà la carrera de magisteri l'any 1933, als 25 anys. Estudià en els primers anys de la República, en plena efervescència política. Després exercí a Montcada i a Sants, a Barcelona. Els fets d'octubre de 1934 el trobaren a Catalunya. La seva participació en la política mallorquina hauria d'estar condicionada per aquest fet. Tanmateix no ho sembla. El jove Pere Capellà demostra una vitalitat i un entusiasme incombustible i du a terme un activisme incessant. És com si tingués una necessitat urgent d'explicar, d'escriure, de fer coses, per defensar els ideals de la democràcia republicana en aquella Mallorca conservadora.

Té una vena literària present des del primer moment. El 1931 escriví la plagueta de gloses *Cansons Republicanes*. El 16 de febrer de 1933, al Foment del Civisme, es recità el seu monòleg còmic *El sen tià per Ciutat*. Col·laborà a les publicacions *Cultura Obrera*, *República*, *Tribuna Libre*, *La Razón*

1. Veure Joan Miralles i Montserrat: *Vida i obra d'en Pere Capellà (Mingo Revulgo)*. Ciutat de Mallorca: Obra Cultural Balear, 1980 (Monografies 11).

Mateu
Morro
i Marcè

d'Algaida i *La Voz de Porreras* (dirigida per Miquel Ximelis i Bisquerra), i més tard, durant la Guerra Civil, a *Mallorca Nova*, editada per l'Esquerra Republicana Balear a Barcelona.

El Partit Republicà Radical Socialista²

El primer enquadrament polític de Pere Capellà és dins el Partit Republicà Radical Socialista. La història del republicanisme és complexa. Els partits republicans, en la seva totalitat, arribaren al 14 d'abril de 1931 amb unes estructures organitzatives molt dèbils i amb una escassíssima implantació territorial i social. No participaven de la cultura organitzativa de l'esquerra obrera i eren partits que es movien entorn de personalitats individuals. Més que parlar de partits moderns –partits d'àmplia implantació social– hauríem de parlar dels clubs o centres organitzats a partir de l'adhesió a la política d'algun dirigent. El partit republicà radical socialista es fundà el 14 de juliol de 1929 per Marcel·lí Domingo, Álvaro de Albornoz, José Salmerón, Eduardo Ortega i Gasset –germà del filòsof–, Leopoldo Alas, Juan Botella Asensi, Àngel Galarza, Félix Gordón Ordax i Lluís Companys, entre d'altres. Segons Tuñón de Lara era «*l'ala extrema del republicanismo con ligero tinte jacobino*». El seu ideari tenia un caràcter liberal i democràtic, un rotund anticlericalisme, un clar pacifisme i una posició avançada en matèria social, allunyada, però, de l'obrerisme socialista.

El partit va tenir una clara vocació proselitista. Es caracteritzà per l'intent constant d'explicar la seva doctrina en mítings i conferències pertot arreu. Tuñón de Lara assenyala que

2. Sobre el Partit Republicà Radical Socialista es pot veure Juan Avilés Faré: *La izquierda Burguesa en la II República*, Madrid: Espasa Calpe SA, 1985.

«reclutaven onsevilla» i que tingueren els seus ministres i els seus diputats matisats de certa demagògia petitburgesa (sobretot pel que fa a l'anticlericalisme). La curta vida del PRRS va estar caracteritzada, d'altra banda, pels constants enfrontaments interns. Sense una estructura organitzativa cohesionada, els personalismes i les posicions dels dirigents varen marcar l'esdevenir del partit i originaren múltiples escissions.

La primera escissió va ser cap a l'extrema esquerra. Un grup se'n separà i formà Izquierda Radical Socialista l'any 1932 (Eduardo Ortega y Gasset i Juan Botella Asensi) i un altre el Partido Social Revolucionario, de Juan Antonio Balbontín, que acabà ingressant en el Partit Comunista. El Partit Social Revolucionari, que a escala d'estat entrà al Partit Comunista, a Balears es dissolgué i recomanà l'entrada a Izquierda Radical Socialista. El diumenge 15 de gener de 1933 es constituí la federació de Balears del Partit Social Revolucionari. El secretari general n'era Joan Rullan Roca; el vicesecretari, Miquel Billon Estelrich; el vocal primer delegat al comitè nacional, Luís Ferbal Campo; el vocal segon, Pau Bosch Campomar; el vocal tercer, Bartomeu Cabanellas Botia.³ Lluís Ferbal Campo i Joan Rullan Roca foren delegats per organitzar la Izquierda Radical Socialista a Balears.

Al llarg de l'any 1932 el PRRS va anar moderant el seu llenguatge. Segons *La Almudaina* del 30 d'abril de 1932, l'assemblea municipal del PRRS designà Tomàs Vila com a delegat al Congrés Nacional del partit. Hi hagué una proposta de José Quiñones en el sentit que, a les Illes, la República no havia entrat en el cos social i que la manca de certesa respecte al futur del lliure desenvolupament dels drets de propietat i els problemes a l'ensenyament religiós eren un perill per a la República.

3. Veure *La Almudaina*, 18-I-1932.

Pere Capellà en el partit de Marcel·lí Domingo: cap a un món millor

La figura del polític tarragoní Marcel·lí Domingo pren molta força, tant en el període anterior al 14 d'abril com després. La seva personalitat es fa conèixer tant a Madrid com a Catalunya. Fou el primer ministre d'instrucció pública de la República i va posar en marxa una activa política de construcció de noves escoles. Sense dubte és l'home més influent del PRRS, encara que l'equilibri intern de la formació sempre va ser fràgil.

El 24 de gener de 1932 el PRRS a Mallorca és presidit pel metge Jaume Comas i Cladera i n'és vicepresident Joan Trián i Barceló. Jaume Comas havia conegut Marcel·lí Domingo estudiant a Barcelona. Pere Capellà apareix dins l'activitat del partit a principis de l'any 1932. El diari *La Almudaina* del 23 de març de 1932 informa d'un acte del PRRS a Moscarí. Hi parlà Andreu Melis, després «*el Sr. Capellà*», que «*describió a los concurrentes la lucha que ha de sostener en el momento actual el trabajador para conquistar la vida, en cuya lucha solamente puede conseguir la mejora de su medio social y situación dentro de los partidos de izquierda*». Parlaren també Jaume Comas, Joan Trián i el catedràtic Damián García del Pozo. L'acte es repetí a Caimari.

El número 6 de la revista *Tribuna Libre*, de data 11 de maig de 1932, ens diu que a un míting a Algaida, d'aniversari de la República, hi parlaren Pere Lluís i Fullana, Jaume Comas i Pere Capellà. Capellà, secretari del Centre, parlà indicant la importància del treball de la dona, entre altres coses.

Tenim notícies d'un altre acte a Algaida, el mateix 1932, en el qual, després del batle Antoni Mulet, «*el joven Capellà, uno de los más destacados y valiosos republicanos de aquel pueblo, pronunció una magnífica arenga, lleno de brío juvenil, de sincero y gozoso entusiasmo, que le valió constantes aclama-*

ciones». *La Almudaina* del 5 de juliol de 1932 du la crònica d'un acte d'homenatge del PRRS a Santiago Pi i Sunyer i Pere Domingo i Sanjuan –germà de Marcel·lí Domingo–, amb motiu de la seva estada en el Congrés de Metges de Llengua Catalana. L'Orfeó de l'Agrupació Republicana Radical Socialista del 6è Districte interpretà cançons. Saludaren el homenatjats en nom de l'Agrupació Republicana Radical Socialista d'Algaida «*el joven estudiante don Pedro Capellà*», en representació de l'organització de Sóller intervingué el farmacèutic Joan Palou i Coll.

D'aquesta època és la notícia que el vicepresident de l'Agrupació Republicana Radical Socialista d'Algaida, Pere Capellà, estudiant de magisteri, parlà al local de l'agrupació sobre «*Hacia un mundo mejor*».

El 21 d'agost de 1932 se celebrà un acte conjunt del PRRS, el Partit Republicà Federal i el Partit Socialista Independent al Teatre Balear. Parlà Docmael López Palop, Jaume Bauzà, Jaume Comas, Ramon Perpinyà (federal). A l'acte hi hagué violents atacs a Acció Republicana (el partit d'Azaña i d'Emili Darder) que fou acusada de pactar a certs pobles amb el monarquisme. Acció Republicana s'havia retirat de l'acte en no voler-s'hi implicar el partit socialista (que no reconeixia el PSI).⁴

Ecrits a *Tribuna Libre*

En aquesta revista republicana, dirigida per Eusebi Heredero Clar, Pere Capellà hi va fer diverses col·laboracions. En el seu número 41 publicà «*Los eternos fustigados*», signat a Algaida el 29 de juny de 1932, sobre els treballadors. Després publicà

4. Veure *La Almudaina*, 18-VIII-1932, 19-VIII-1932 i 23-VIII-1932. Sobre el Partit Socialista Independent, una efímera escissió socialista a Ciutat de Mallorca, es pot veure a Pere Gabriel: *El moviment obrer a Mallorca*. Barcelona: Curial-Lavínia, 1973 (Biblioteca de Cultura Catalana 7), p. 201.

«Páginas de juventud. Temas de mi locura», signat a Algaida el 13 de juliol de 1932. Per sobre de tot en Capellà era un poeta: *«Yo confío en la mañana. Confío en la juventud que nacida en una época de transición fecunda sabrá recoger la protesta de sus padres para buscar la solución apetecida, haciendo que los vagos pasen a la historia y que el mundo sea de los que trabajen, esperando de ellos que sabrán redimir el dolor de Costa cuando se quejaba de que en España se perdiesen tantos ríos en el mar y tantas inteligencias en la ignorancia. Entonces es muy posible que estas simples teorías que hoy constituyen la pesadilla de tantos dementes, sean la razón de los cuerdos porque los locos, los eternos locos, habrán inventado ya otras locuras con que sostener su bendita demencia.»* En el número 51 de *Tribuna Libre* publicà l'article de «Rebeldías».

La crisi de 1933

Manuel Tuñón de Lara constata que l'any 1933 hi hagué una nova crisi en el PRRS. Segons Tuñón, els membres que representaven la burgesia mitjana o que cercaven una base petitburgesa al camp, al comerç, etc. –sector dirigit per Gordón Ordax i Fernando Valera–, s'alinearen amb posicions de ruptura de la coalició de govern dels republicans amb els socialistes. Al IV congrés del PRRS, Gordón Ordax preconitzà la ruptura amb els socialistes i l'aliança de tots els republicans –«tornar al pacte de Sant Sebastià»–, però que no es prengueren acords. A l'estiu s'intensificaren els atacs i s'arribà, a l'agost, a un congrés extraordinari en el qual triomfà Gordón Ordax enfront de Marcel·lí Domingo i Álvaro de Albornoz. El setembre de 1933 el PRRS s'escindí un altre cop i donà lloc al Partit Republicà Radical Socialista Independent (PRRSI), presidit per Marcel·lí Domingo, i al Partit Republicà Radical Socialista (PRRS), presidit per Gordón Ordax.

Aleshores, el 1933, el partit continuava essent molt dèbil a les Illes Balears. *La Almudaina* del 19 d'abril de 1933 informa que a l'assemblea del PRRS, presidida per Francisco Quijada, es donà compte d'una reunió amb els socialistes i Acció Republicana per formar una aliança d'esquerres en tots els assumptes polítics, però atès que es presentaren unes bases per al seu estudi, s'acordà convocar una assemblea general.

En totes les trifulgues republicanes, el nucli mallorquí del PRRS, encapçalat pel metge Jaume Comas, amb Joan Trián i Pere Capellà, sempre es mantingué fidel a la línia determinada per Marcel·lí Domingo. Per això, s'integrà dins el PRRSI. Jaume Comas, al cap del partit, no era un nouvingut al republicanisme, era un republicà convençut i antic, d'idees profundament democràtiques i autonomistes. Segons Miquel Fullana, «en Comas també era regionalista, però no tant com en Francesc de Sales Aguiló o n'Emili Darder». El tomb cap a la dreta de la República va empènyer, tanmateix, cap a la integració dels seguidors de Marcel·lí Domingo i de Manuel Azaña.

L'Alianza de Labradores

Marcel·lí Domingo va ser ministre d'Agricultura, Indústria i Comerç a finals de 1931. Des del PRRS es va impulsar l'Alianza Nacional de Labradores, a partir de l'abril de 1932. Aquesta entitat fou presidida per Gordón Ordax, secretari alhora del PRRS. El novembre de 1932 Gordón Ordax es dirigí a tots els comitès locals de l'Alianza. Es tractava de crear una organització sindical agrària directament controlada pels radicals socialistes. Tanmateix aquesta Alianza mai no va arribar a tenir importància real. Expressa tan sols l'esforç per dotar el republicanisme d'una nova base rural.

El 18 de juny de 1933 Pere Capellà participà a l'Assemblea Provincial de Balears de l'Alianza de Labradores. L'acte era

presidit per Antoni Galmés Riera, president de la Federació de Cooperatives Agrícoles de Mallorca i delegat provincial de l'Alianza; Félix Gordón Ordax, diputat a Corts i president de la Federació de Cooperatives Agrícoles d'Espanya; Jaume Sabater, representant dels Rabassaires de Catalunya; Josep Alegret i Josep Cornell, president de la Unió de Sindicats Agrícoles d'Espanya. Galmés digué que a la primera assemblea hi havia hagut 4 pobles i ara ja n'hi havia 22. Segons ell, hi havia quatre prioritats sobre les quals s'havia de treballar: arrendaments rústics, reforma agrària, producció, cultura.

La primera assemblea s'havia fet a Manacor l'any 1932. Pere Capellà representava el grup de l'Alianza d'Algaida, i digué que l'agricultura a Mallorca havia estat objecte d'indiferències accentuades. Quan un home es decidia a ser agricultor era necessari que no tingués condicions d'ésser res més. No basta que el pagès sigui capaç en el seu ofici, cal que s'uneixi als seus companys per emprendre una eficaç acció comuna per defensar els nostres interessos generals. Advoca per la creació d'una Escola Pràctica d'Agricultura.⁵

La Federació Escolar Balear

Els estudis de magisteri degueren ser per a Pere Capellà un espai fecund de contactes i d'aprenentatge. Dins la Federació Escolar Balear, constituïda el 1932, s'hi trobaren Melcior Rosselló, Cèlia Viñas, Vicenç Rosselló Porcel –germà del poeta–, Pere Capellà, Maria Duran, Pere Serra Pastor, Margalida Rullan, Osvald Puig, Josep Pons Bestard i altres. El diumenge 9 d'octubre de 1932, presidit per la presidenta Cèlia Viñas i la secretària Margalida Rullan, hi hagué un acte de la FEB. Hi parlà l'estudiant M. Montserrat, Antoni Rosselló i Martí Ros.

R

44

5. Veure *La Almudaina*. 20-VI-1933.

Josep Pons Bestard digué que els reunits eren un grup d'amics que el 1928 començaren a organitzar-se. Pere Capellà, a la seva intervenció, recordà les vinculacions de la FEB amb la FUE (Federació Universitària d'Estudiants),⁶ que havia creat Antoni Maria Sbert.

El 5 de febrer de 1934 s'elegí la nova Junta Directiva. El president n'era Pere Serra Pastor; el vicepresident, Pere Capellà Roca; el secretari, Pere Quetglas Ferrer; el tresorer, Sebastià Sureda Trias; vocal primer, Maria Duran Guardiola; vocal segon, Joan Barceló Obrador, i el bibliotecari n'era Melcior Rosselló Simonet.

Cap a la constitució d'Esquerra Republicana Balear⁷

El procés polític durant el període republicà anà afavorint la concentració del complicat i fragmentadíssim món del republicanisme. La clara deriva cap a la dreta del Partit Radical de Lerroux propicià dos processos paral·lels d'unificació: un dugué a la formació d'Izquierda Republicana, entorn de Manuel Azaña, i l'altre a la creació d'Unió Republicana, entorn de Martínez Barrios.

El 18 de febrer de 1934 se celebrà un cafè de companyonia per iniciativa de l'Assemblea Municipal d'Acció Republicana de Palma, al qual assistiren representacions del Partit Republicà Democràtic Federal, del Partit Radical Socialista Independent i d'Acció Republicana de Mallorca. L'objectiu era iniciar el contacte entre els partits desitjosos de formar un sol partit

6. Veure *La Almudaina*. 12-X-1932.

7. Sobre ERB es pot veure Mateu Morro i Sebastià Serra: *L'esquerra nacionalista a Mallorca (1900-1936)*. Barcelona: Edicions de la Magrana, 1986 (Biblioteca dels Clàssics del Nacionalisme Català 13); Mateu Morro: *Esquerra Republicana Balear*. Palma de Mallorca: Ajuntament de Palma, 1986.

d'esquerra amb l'adhesió a l'ideari i al programa de Manuel Azaña. Aquell acte fou presidit pel president d'AR, Vicente Tejada; pel batle de Ciutat de Mallorca, Emili Darder; pel president del PRRSI, Jaume Comas i pel president del Partit Republicà Democràtic Federal, Perelló. Parlaren: Vicente Tejada, Antoni Ques, Josep Girbent del PRFD, Joan Trián del PRRSI, Gómez, regidor d'AR; Juncosa, regidor d'AR, Bernat Jofre, regidor d'AR, el veterà republicà «Mestre Sóller», Emili Darder, Jaume Comas, Joan Sanxo i Pere Capellà. Es llegiren telegrams d'Azaña, Marcel·lí Domingo i Emilio Niembro.⁸

El 8 d'abril de 1934 se celebrà a Mallorca l'assemblea del PRRSI i d'AR de Mallorca, amb l'assistència de delegats de la Unió Republicana Federal d'Inca i de les Joventuts d'Esquerra de Felanitx, que culminà amb la constitució d'Esquerra Republicana Balear. Com diu Azaña a les seves memòries, de tres partits petits (PRRSI, AR i l'ORGA de Casares Quiroga) en sortí un nucli important, amb força i entitat per atreure molts d'altres republicans. El 14 d'abril de 1934 hi tornà a haver un cafè de companyonia a l'Hotel Terminus de Ciutat de Mallorca, en commemoració de l'aniversari de la República. En primer lloc parlà «*el joven y batallador republicano Pedro Capellà de Algaida*», que amb «*encendidas frases se condolió del rumbo actual de la política republicana desde el Gobierno y alentó a los republicanos de izquierda para intensificar sus propagandas*». També parlaren Sebastià Crespí, Joan Tomàs, Miquel Fullana, Bernat Jofre, Antoni Ques, Jaume Comas i «Mestre Sóller».⁹

Els fets d'octubre de 1934 l'agafaren a Montcada, on estava destinat com a mestre d'escola. Al setmanari *Cultura Obrera* escriví les seves impressions sobre aquelles jornades. «De la revolución chica de l'Estat Català. Una noche de pesadi-

8. Veure *La Almudaina*. 21-II-1934.

9. *República*, 13 (21-IV-1934): «Commemorando el 14 de abril de 1931».

lla». A Mallorca es clausuraren els locals dels partits d'esquerra i s'empresonaren persones significatives.

Ja constituïda Esquerra Republicana Balear, trobam Pere Capellà parlant a diversos actes. Les seves condicions de bon orador el duïen a haver de parlar molt sovint. Així, a un acte d'ERB a Algaida¹⁰ parlaren Pere Capellà, Joan Mas i Verd i Bernat Gaita Isern. El 13 d'abril de 1935 Pere Capellà, «*el destacado militante y maestro de primera enseñanza*», fa una conferència al Centre d'ERB de l'Eixample de Ciutat sobre «La política a la ruralia».

L'any 1935, en el número 89 de la revista *República*, hi escriu l'article «Otra vez el verdugo», en contra de la pena de mort. Escriu el jove militant algaidí: «*Un desdichado más, una víctima de la incultura yace vencida por los mismos que, acaso, nada hicieron para apartarle de las sendas de la delincuencia. Los hombres malos no se han estremecido de terror, como se pretende, porque los malos tienen el alma virgen de emociones nobles; los hombres buenos, que no necesitan del escarnio, son los únicos que habrán sentido estremecimientos de espanto ante la ejecución*». El dia 4 de maig de 1935 publicà un article a *La Voz de Porreras*, titulat «Sobre la pena de muerte».

A la mateixa *La Voz de Porreras*, publicà l'any 1936 un article datat el 25 de gener, titulat «A elegir, ciudadanos». *La Voz de Porreras* publicà, el 22 de febrer, una ressenya d'un acte en el qual havia participat en Capellà en ocasió de les eleccions.

Els fets posteriors són prou coneguts i no són objecte d'aquest article. A partir d'aquestes dades, en la seva majoria procedents de la premsa de l'època, podem veure un Pere Capellà abrandat, activista, entusiasta, capaç de fer moltes coses alhora. Un jove que parlava i que escrivia, que volia explicar i difondre les seves postures republicanes, en un camí «costa amunt» com era l'illa de Mallorca.

10. *República*, 90 (5-X-1935).

UN ALTRE VALENCIÀ A L'ENCONTRE DE PERE CAPELLÀ

Abans de res, m'agradaria expressar una certa incomoditat davant la gosadia d'acceptar escriure sobre la producció teatral de Pere Capellà. I dic això perquè ni sóc mallorquí, i amb això vull dir que no sóc un coneixedor directe de la realitat teatral mallorquina, ni sóc un especialista en el teatre fet a les Illes Balears, tot i que sí que m'he ocupat del teatre en llengua catalana del període de la dictadura franquista.

Pere Capellà, ho he de confessar, no era per mi molt més que un nom que en el seu moment recollia la meua memòria docent per a una oposició a professor o, més recentment, un autor que apareixia destacat en la panoràmica que el 2002 publicava Antoni Nadal dins l'anomenat «teatre regional». Per aquest motiu, en telefonar-me l'Antònia Vicens per formar part d'aquest homenatge, vaig acudir ràpidament al llibre de Nadal a rellegir les seues paraules (2002: 22-23):

«Els autors de la represa foren, de fet, els mateixos de la II República [...] fins que la decadència biològica va obligar a substituir-los per uns altres nous que, en conjunt, foren cada vegada pitjors [...]. El teatre regional –el "costumisme somrient", en paraules de Joan Mas– va contribuir a mantenir l'ús del català en públic, però també a desintegrar-ne la unitat i a ofegar-la per reducció de temes. La qualitat literària era, a més, escassa, encara que va donar a conèixer l'obra d'algun autor que defuig una adscripció al servei de

Ramon X.
Rosselló

R

49

l'estupidització col·lectiva. Aquest és el cas de Pere Capellà, Mingo Revulgo (Algaida 1907 - Palma 1954), a qui sobreviuen un lèxic admirable, uns arquetipus que han esdevingut clàssics i el testimoni d'haver estat el primer autor mallorquí digne d'aquest qualificatiu que va plantejar la necessitat d'un canvi social, davant el conformisme general o les tímides insinuacions reformistes.»

Unes paraules que em recordaven aquelles altres que ja Nadal havia publicat en un article «Notes sobre els autors mallorquins contemporanis», dins un monogràfic de la revista valenciana *Caplletra*, coordinat pel professor Vicent Simbor i jo mateix fa ja vora 10 anys.

De les informacions de Nadal vaig anar a una altra font de lectura immediata, com ara la *Història de la literatura catalana*, de Riquer, Comas i Molas; concretament al volum darrer, publicat amb anterioritat als treballs esmentats de Nadal, el 1988. A l'apartat dedicat a la literatura popular i de consum del segle XX, escrita per Joaquim Molas i Enric Gallén (1988: 347), s'hi diu:

«L'autorització per a retornar al teatre regional a les Illes es va produir a finals de 1947 amb la creació de la companyia titular del Teatre Principal –Artis, a partir de 1949– amb antics membres de l'elenc Catina-Estelrich de preguerra –Cristina Valls– i altres de nous –Xesc Fortesa–, i que monopolitzà la manifestació d'un teatre local amb la reposició de textos d'autors ja consagrats i la descoberta d'autors i textos nous com Pere Capellà –*L'amo de Son Magraner* (1949), *Es marquès de Sa Rabassa* (1953)–, o Joan Mas.»

Aquesta succinta informació em remetia, a partir de les notes a peu de pàgina, a dos treballs de Gabriel Janer Manila, *Implicació social i humana del teatre. Biografia apassionada de Cristina Valls*, de 1975, i a l'article «El teatre regional com a metàfora», publicat al número 13 de *Randa* el 1982. També al tan citat *Literatura i societat a la Mallorca de postguerra*, de Gregori Mir, de 1970.

La meua urgència i la disponibilitat dels estudis em van fer accessible l'article de *Randa*. I també, he de confessar, vaig acudir al cercador de la xarxa, el qual em va portar a altres estudis i referències. Totes les fonts anaven aclarint la imatge d'un personatge quasi desconegut per mi i del qual havia de parlar a Algaida, el seu poble. La gosadia de què els parlava abans era cada vegada més evident. De tota manera, he de dir que la informació que m'arribava em feia cada vegada més i més atractiu el personatge: mestre d'escola, oficial de l'exèrcit de la República, membre d'Esquerra Republicana, escapat de Mallorca arran de l'inici de la Guerra Civil, condemnat després de la victòria franquista, instal·lat a Montuïri davant la impossibilitat de tornar a Algaida, el contacte amb un altre represaliat de la guerra, el valencià Sanchis Guarner...

La notícia d'aquest contacte em portà a la recent biografia publicada de Sanchis Guarner per Santi Cortés, a finals de 2002, per veure si en deia res. Cortés, literalment, comenta que Sanchis Guarner va empènyer Pere Capellà a recuperar la seua antiga vocació de dramaturg i cita les paraules de la seua dona recollides al llibre esmentat de Janer Manila (2002: 127):

«Un dia es presentà a Montuïri en Manuel Sanchis Guarner. Havia preguntat a algú de Ciutat com podia localitzar en Pere i li digueren que habitava devers Montuïri. Havien estat tancats ple-gats a Alcalá i s'estimaven molt. Nosaltres, feia alguns temps que havíem posat una fideueria i el va trobar amb les mans plenes de pasta. Li va dir: Què fas? Faig fideus, li va respondre en Pere. Per què no escrius? continuà dient en Sanchis Guarner. A la meua entrada viuen alguns elements d'una Companyia de comèdies i els en parlaré. A tu t'agradava el teatre; comença a fer-hi feina aviat, però que sigui còmic.

»Arran d'aquella visita –continua Cortés–, [Capellà] es posà a escriure comèdies, amb tanta destresa que la seua primera obra ha estat la més representada del teatre insular de postguerra: *L'amo de Son Magraner*, escenificada més de 130 vegades i avaluada per

la crítica illenca com una de les millors produccions teatrals mallorquines d'ençà de 1939. Però el més remarcable és que es convertí en un dels més populars autors de teatre sota la dictadura.»

Ara em calia ja anar a les obres. El fill de Pere Capellà m'havia fet arribar tres dels seus textos: la tan citada per tothom *L'amo de Son Magraner*, estrenada el 1949, *Sa pesta* i *El rei Pepet*. Tres obres que, segons afirmacions de Llorenç Capellà al pròleg d'*El rei Pepet*, són representatives de les tres etapes en què aquest divideix l'escriptura teatral del pare.

La primera etapa inclouria, a més de *L'amo de Son Magraner*, *Sa madona du es maneig* i *S'hereu de sa farinera*. La suma de les tres, segons Capellà fill, enllesteix un bell retrat de la pagesia de postguerra, sobtadament enriquits els amos pel contraban i per la puja dels articles de primera necessitat. Totes tres suposen un cant a la vida pagesa i inclouen un tractament gens ni mica distorsionat –tot i que és tractat amb sobrada ironia– de les relacions amo-senyor-missatge i llurs passions, fidelitats o manies socials.

Malgrat el meu coneixement superficial dels models del teatre tradicional mallorquí, em sembla interessant destacar el que ja ha estat assenyalat per l'autor mateix i per altres com Janer Manila entorn al tractament de la pagesia. Estic d'acord, seguint Janer Manila, que hi ha una certa idealització de la vida camperola, del contacte directe amb la terra, vista, però, diria jo, des de la posició concreta de l'amo Joan, «enamorat de la terra i orgullós d'ésser qui és», tal com és presentat per Capellà. Joan, recordem, aconseguirà retornar tothom a Son Magraner, des del secretari fins a l'apotecària, i serà mostrat com algú sense manies de classe acceptant el casament de la seua germana amb el missatge Gaspar. Joan, l'amo, per tant, representaria una actitud de defensa, de vindicació d'un propietari rural que ha ascendit en l'escala social sense necessitat de copiar els «modus» dels «senyorets», o dit en altres paraules, que no pateix de desclassament. Un mal que, per exem-

ple, sí que trobarem en alguna de les seues germanes i que, justament, seran els personatges més ridiculitzats per l'autor.

La segona etapa com a escriptor, segons Llorenç Capellà (1979: 12), és «més contradictòria que la primera, però tal volta sigui més positiva». La formen quatre obres: *El carrer de les tres roses* (1951), *Na Catalina de Son Gallard*, *Val més un dit en es front*, *Sa pesta*.

Sa pesta, seguint la visió de Llorenç, enllesteix una divertida i ferotge crítica envers el poc respecte que mereixen els drets humans i és una prova palesa del fet que Pere Capellà començava a recuperar el seu nervi polític. Cal assenyalar, hi afegeix, que *Sa pesta* fou el seu gran fracàs teatral. El públic no la va pair. El teatre polític encara trigaria anys a tenir acceptació en els nostres escenaris.

La lectura d'aquesta peça, sens dubte, el primer que provoca en relació amb l'anterior és sorpresa. Sorprèn per un tractament de l'element ficcional tan poc usual i allunyat de l'anterior. L'obra, així doncs, defuig el realisme per situar-se en un terreny pròxim a l'anomenat teatre de l'absurd. Desconec d'on naix una peça com *Sa pesta* pel que fa a possibles referents o models de base, però no es pot obviar el fet que en aquells anys en què aquesta obra era escrita dos grans dramaturgs del teatre contemporani occidental començaven a conrear el que després esdevindria un dels models teatrals que caracteritzen la dècada dels 50 i part dels 60. No debades, Eugène Ionesco donava a conèixer l'any 50 *La cantant calba* i el 1953 Samuel Beckett el *Tot esperant Godot*. En el cas espanyol i com a referent d'un teatre de l'absurd (abans del «teatre de l'absurd») tindríem el Miguel Mihura de *Tres sombreros de copa*, obra publicada el 1943.

El tractament de la ficció que ens mostra *Sa pesta* resulta força interessant des d'un punt de vista d'història del teatre, atès que les primeres obres que en català s'escriviren en aquesta línia són de la segona meitat dels 50, amb autors com Manuel

de Pedrolo i els seus textos *Cruma* o *Homes i No*, o amb textos de Joan Brossa, com *Or i sal*. Així doncs, no és estrany gens ni mica que el públic no país aquest text el 1951. La major part de les crítiques que a Barcelona aparegueren el 1956 amb motiu de l'estrena dels dos textos clàssics esmentats de Ionesco i Beckett mostraven ben a les clares el desconcert i la incomprensió d'un teatre inclassificable, fora dels models d'un teatre realista, fora dels cànons del drama o de la comèdia occidentals (Rosselló: 1997).

En tot cas, no sé si la falta de connexió del públic amb *Sa pesta* vindria tant pel fet de ser una obra de teatre polític o més aviat pel fet que el seu discurs crític i compromès era formulat des d'un punt de vista deformatador, que situa la ficció fora d'unes coordenades espaciotemporals clares i precises, a Gallinòpolis, que recorre a personatges ben poc creïbles, des del punt de vista de la versemblança, aparentment tocats del bolet, capaços d'inventar màquines poc imaginables,¹ que ens acostarien a la ciència-ficció, però sobretot, agafant-li l'etiqueta a Xavier Fàbregas, a un tipus de teatre qualificat per aquest com de sàtira política. Ara bé, i insistesc en el mateix, quan Fàbregas ens en parla s'està referint a un teatre fet ja durant els anys 60.

Sa pesta, a més, té la virtut de, tot i l'humor esbojarrat que la caracteritza, saber acabar amb la imatge colpidora de l'extermi de la humanitat, amb l'aparició sobtada d'una «riallada estentòria, de bèstia. És la Mort; el fantasma clàssic de la Mort, corbella en mà i braços estesos». Estem, per tant, davant una obra agosarada tant des del punt de vista formal com temàtic, malgrat l'humor aparentment innocent que la recorre. Aquest text té més que evidents contactes amb tot un conjunt

1. Tot i això, al *Diccionari del Teatre a les Illes Balears* es comenta que la fabricació de la bomba d'hidrogen estava de plena actualitat en aquells moments (2003: 140).

d'obres posteriors que conjuminen un discurs sobre el poder i un tractament de la ficció no realista, ben adequats a la realitat política en què es movien els autors, obres que han estat qualificades en un treball meu com un teatre «en clau» (Rosselló: 2000).

En una tercera etapa, continua Llorenç Capellà, «cercaria la ruptura amb els esquemes teatrals que li eren propis, tot i que no rompria amb el punt de partida de les seves històries: l'abelló d'humanitat que brosta de la vida pagesa. Això sí, accentuaria, en les dues obres que formen aquesta tercera etapa (*Es marquès de Sa Rabassa* i *El rei Pepet*), les diferències socials establertes entre els rics –noblesa– i els pobres –pagesia– sense deixar passar l'oportunitat d'ironitzar respecte a aquells estaments que –o bé fonamentats en el privilegi de família o bé fonamentats en el privilegi de les armes– procuren exercir honestament l'abús» (1979: 14).

De l'obra *El Rei Pepet*, destacaria, en primer lloc, el recurs a un altre model teatral, diferent al més tradicional de *L'amo de Son Magraner*, però també al de *Sa pesta*. En aquest cas, en què també defuig el realisme ficcional (recordem que l'acció se situa a «qualsevol lloc i en temps del rei Pepet, que és coetani de Na Maria Castanya»), l'autor opta per un transvasament del model narratiu de la rondalla al teatre i això provoca, entre d'altres, encara que formalment mantenint els tres actes, el recurs a sis quadres, amb els seus pertinents canvis d'espai, amb el-lipsis temporals de gran abast, a la inclusió d'un personatge narrador –dels anomenats generadors del relat escènic, que intervé des del prosceni–, al recurs del vers per al diàleg, etc.

Assenyale tot això perquè, imagine que sense proposar-s'ho i abans que molts altres autors dels seixanta, estava agafant les tècniques de la narrativa per construir un text dramàtic que, alhora, era construït fora del realisme, si es vol dir, com una paràbola, amb missatge o discurs ideològic. Un discurs que, a

més del que assenyalava Llorenç Capellà sobre la distinció de classe o estament, ens situa, com *Sa pesta*, davant l'activitat dels polítics i d'una pàtria defensada o salvada per aquests.

Davant les falsedats que en aquesta obra esgrimeixen els dirigents polítics, i no sé si això els sona de res, per dur endavant una guerra contra el país veí, el rei Pepet buscarà una pau que, tal com ens recorda la veu narradora quasi a la fi de l'obra, acomplint clarament una de les seues funcions possibles, la ideològica, és vista com a font de prosperitat segura. Ja a *Sa pesta* un dels personatges afirmava rotundament que «més val fiar-se d'un mentider que d'un polític» (1980: 75).

Tot això que acabe d'assenyalar deixa aquest text bastant a prop del que seria un altre dels grans models del teatre contemporani, el teatre èpic o narratiu de Brecht. Un model teatral, però, que com deia abans en relació amb el teatre de l'absurd, no serà conegut i reconegut dins l'àmbit català fins a la segona meitat dels 50 i sobretot a la dècada dels 60.

Malgrat això, i si se'm permet un comentari crític de l'obra, l'ús i abús de les relacions de parella, símbol de l'amor i de la unió, en aquest cas sobretot arran del final feliç del rei i de la reina casats, fan que aquesta obra no assoleisca el grau de mala llet (i disculpen) o de pessimisme que *Sa pesta* presenta. *El rei Pepet* no mata la humanitat sinó que aquesta serà salvada, si bé no pels polítics professionals, per un rei jove i de bon cor, criat entre la pagesia, amb una mare de bon criteri que el sap ben aconsellar. El bon criteri dels bons salvatges que saben, sens dubte, què es pot esperar d'una guerra.

Després de tot el que he dit, voldria plantejar, encara que de passada, una primera impressió o *prejudici*. Pel que havia llegit, i amb mi també vostès, Pere Capellà era un autor destacat de l'anomenat «teatre regional». Després, però, de la lectura de les tres obres, em resulta discutible i injust situar Capellà simplement com un autor de teatre regional. Si bé *L'amo de*

Son Magraner, i imagine que serà extensible a altres obres de la primera etapa, es podria observar en relació amb aquest model teatral, no crec que un autor que escriu altres obres com *Sa pesta* i *El rei Pepet*, i en el moment en què ho fa, haja de ser reduït al món del teatre regional, per més que se li reconega un caràcter excepcional o renovador dins aquest, tal com Antoni Serra ja havia dit (1979) o, més recentment, el *Diccionari del Teatre a les Illes Balears* (2003: 141). Evidentment, aquestes són unes impressions sobre les quals caldrà aprofundir més per tal de poder situar Pere Capellà en un lloc adequat.

Arribats al final, ja puc dir que la meua gosadia era la manera adoptada per qui sap què o qui per obligar-me a conèixer millor la figura i l'obra de Pere Capellà. Sens dubte, ha estat un acostament ple de troballes, les quals, en justa recompensa, faré arribar amb més devoció a aquells que a l'aula cada any em troben. Gràcies, Pere.

Referències bibliogràfiques

Obres de Pere Capellà

- *El rei Pepet*. Palma: Moll, 1979.
- *Sa pesta*. Palma: Moll, 1980.
- *L'amo de Son Magraner*. Palma: Moll, 1981

Bibliografia consultada

- CAPELLÀ, Llorenç: «Pròleg», dins Capellà, Pere: *El rei Pepet*. Palma: Moll, 1979. ps. 7-15.
- CORTÉS, Santi: *Manuel Sanchis Guarnier 1911-1981*. Barcelona-València: PAM-IIFV, 2002.
- Diccionari de Teatre a les Illes Balears*, vol. I, Palma/Barcelona: Lleonard Muntaner, editor-PAM, 2003.
- JANER MANILA, Gabriel: «El teatre regional com a metàfora», *Randa* 13, 1982, ps. 165-184.
- MOLAS, J./GALLÉN, E): «Literatura popular i de consum», dins Riquer/Comas/Molas: *Història de la literatura catalana* 11, Barcelona: Ariel, 1988, ps. 301-353.
- NADAL, Antoni: *El teatre mallorquí del segle XX*, Palma: Documenta Balear, 2002.
- ROSSELLÓ, Ramon X.: «Al voltant del teatre de l'absurd en el teatre català de postguerra», dins *Les literatures catalana i francesa al llarg del segle XX*, Barcelona: PAM, 1997, ps. 271-294.
- «Renovació i compromís polític en la literatura dramàtica de la Dictadura franquista: entorn a la idea d'un teatre en clau», dins *Les literatures catalana i francesa: postguerra i engagement*, Barcelona: PAM, 2000, ps. 355-370.
- SERRA, Antoni: «Pere Capellà no és el teatre regional», *Última Hora*, 7-VII-1979, p. 23.

BIBLIOGRAFIA

Obres representades

- *L'amo de Son Magraner*, estrenada l'any 1949.
- *S'hereu de sa farinera*, estrenada l'any 1949.
- *Sa madona du es maneig*, estrenada l'any 1950.
- *Sa pesta*, estrenada l'any 1950.
- *De tot i molt*, estrenada l'any 1951.
- *El carrer de les tres roses*, estrenada l'any 1952.
- *Na Catalina de Son Gallard*, estrenada l'any 1952.
- *Val més un dit en es front*, estrenada l'any 1953.
- *Es marquès de Sa Rabassa*, estrenada l'any 1953.
- *El rei Pepet*, estrenada l'any 1954.

Obra publicada

Teatre

- *L'amo de Son Magraner*. Palma de Mallorca: Ed. Moll , 1a ed. 1952, 2a ed. 1981. Col. Les Illes d'Or.
- *El rei Pepet*. Palma de Mallorca: Ed. Moll, 1979. Col. Les Illes d'Or.
- *Sa pesta*. Palma de Mallorca: Ed. Moll, 1980. Col. Les Illes d'Or.
- *Sa madona du es maneig*. Palma de Mallorca: Ed. Moll, 1981. Col. Les Illes d'Or.
- *Obres completes*, vol. I (1949-1951). Palma de Mallorca: Ed. Moll, 2004.

Plaguetes de cançons

- *Vida artillera*. Palma, 1928.
- *Cançons republicanes*. Palma, 1931.

Poesia

- *Antologia dels poetes insulars de postguerra*, a cura de Manuel Sanchis Guarner. Palma de Mallorca: Ed. Moll, 1950. Les Illes d'Or.
- *Sóc català*, poema musicat per Biel Majoral a *Temps, temps, temps* (2000). Blau i DiscMedi.

Estudis

- ALOMAR VANRELL, Maria Magdalena. *Aproximació al teatre català de Mallorca durant el franquisme. Introducció a l'obra dramàtica de Pere Capellà*. (Introducció al vol. I de les *Obres completes*). Palma de Mallorca: Ed. Moll, 2004, ps. 7-118.
- BUADES i JUAN, Josep Maria. *Intel·lectuals i producció cultural a Mallorca durant el franquisme (1939-1975)*. Palma de Mallorca: Ed. Cort, 2001. Col. Els Ullals.
- MASSOT i MUNTANER, Josep. *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra (1930-1950)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1978.
- MIR, Gregori. *Literatura i societat a la Mallorca de postguerra*. Palma de Mallorca: Ed. Moll, 1970. Les Illes d'Or.
- MIRALLES i MONSERRAT, Joan. *Vida i obra d'en Pere Capellà (Mingo Revulgo)*. Ciutat de Mallorca: Obra Cultural Balear, 1980. Monografies, núm. 11. (Inclou una selecció de textos: poemes i articles periodístics).
- NADAL, Antoni. *Teatre modern a Mallorca*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1978.